

A szerzői jog törvényi szabályozásának fejleményei Európában*

Ami magától értetődő. Új helyzetben új megoldásokra van szükség. A könyvtárosok kritizálják az EU szerzői jogra vonatkozó irányelvtervezetét.

A szerzői jog meglehetősen összetett dolog, ezért kevesek érdeklődésére tarthat számot. Nem könnyű megérteni a benne tárgyalt kérdéseket. De különösen a könyvtáraknak nem szabad meghátálniuk a nehézségek elől, mivel a szerzői jog a könyvtárak jövőbeli tevékenységének egyik meghatározója: függenek tőle, nem mindegy tehát, hogy mi áll a szerzői jogi törvényben.

A szerzői jogi törvényhozás kérdései most nagyon aktuálisak, mivel két új dokumentumot, a WIPO (a Szellemi Tulajdon Világszervezete, amely az Egyesült Nemzetek Szervezetének egyik szakosodott ügynöksége) *Szerzői Jogi Szerződését*, valamint *Előadásokról és hangfelvételekről szóló szerződését* 1996-ban írták alá egy genfi világkonferencián. Ezek olyan új elemeket tartalmaznak, amelyek minden országot arra készítenek, hogy – legalábbis bizonyos mértékig – átírja szerzői jogi törvényét. A kérdés az, hogyan kell tükrözni a változásokat. Európában az Európai Uniónak jelentős szerepe van ebben a folyamatban, hiszen az ő irányelve szolgál a nemzeti szerzői jogi törvényhozás alapjául.

A szerzői jog magától értetődő jog

Világos, hogy a szerzőnek *erkölcsi joga* van ahhoz, hogy megmondja, mit tehetnek mások a művével. A szerzőnek emellett *díjazást* kell kapnia művéért. Itt jön be a pénz a képbe, és itt jelenik meg egy új szereplő, az előállító. Az előállító lehet könyv- vagy folyóirat-kiadó, hanglemezgyártó vagy filmproducer stb., azaz művek valamilyen formában való publikálására, szolgáltatására és piaci értékesítésére szakosodott személy vagy intézmény. A szerző és az előállító megegyeznek egymással arról, hogy a műből származó gazdasági hasznot – ha lesz ilyen – hogyan osztják meg egymás között.

A könyvtár szempontjából a szerzők és az előállítók *jogtulajdonosok*, míg a könyvtárak *felhasználók*.

Magától értetődő kivételek a szerzői jogban

Ha a szerzői jog teljesen kizárólagos jog lenne, az furcsa helyzetekhez vezetne. A szerző engedélye nélkül egy adott műre nem lehetne folyóiratokban hivatkozni, vagy az iskolákban sem lehetne cikkekről másolatot készíteni. A könyvtárak sem használhatnák a dokumentumokat anélkül, hogy minden egyes szerző, illetve előállító és a könyvtár megállapodást ne kötne egymással.

Ezért a szerzői jogi törvények mindig is tartalmaztak bizonyos *kivételeket*: oktatási, kulturális, szociális okokból (például azért, hogy segítsék a dokumentumok eljuttatását a vakokhoz).

E kivételek szerepelnek a nemzetközi egyezményekben, mint például a Berni Unió Egyezményében (közkeletű nevén a *berni konvencióban*) és a WIPO Szerzői Jogi Szerződésében. Minden országnak, amely aláírja a nemzetközi egyezményeket, valamilyen formában szerepeltetnie kell e kivételeket szerzői jogi törvényében.

A *copyright* a legtöbb nyelvben *szerzői jog*-ként szerepel. Az emberi tevékenység egyik speciális ágával, a szellemi munka termékeivel foglalkozik. Ezek jelentős mértékben eltérnek a anyagi javaktól. A leglényegesebb eltérés abban áll, hogy a szellemi alkotómunka termékei mindig egy felhalmozó tevékenység eredményeként jönnek létre. Ahhoz, hogy valami új létrejöjjön, a szerzőnek ismernie kell a hagyományokat, és azt, hogy mások mit végeztek el már előtte.

A szellemi munkát sajátosan ítéli meg a közvélemény. Minden társadalomban az egyén szocializációja (vagyis hogy társadalomban élni képes emberi lényvé váljon) nagymértékben a kultúrára épül; gondoljunk csak az iskolákra.

*Az MKE, az IKSZ és az EBLIDA szervezésében, Budapesten, 1999. május 27–28-án tartott szerzői jogi szemináriumon elhangzott előadás alapján.

Ebből következik, hogy a szellemi alkotásokhoz való hozzáférés fontos a társadalom számára. A jogtulajdonosok (szerzők és előállítók) és a felhasználók (pl. könyvtárak és használók) eltérő érdekei közötti egyensúly 1886 óta egy nemzetközi keretegyezményen, a berni konvención alapul. Ez biztosítja azokat a minimális normatívákat, amelyeket a nemzeti törvényeknek tartalmazniuk kell. A korábban említett két WIPO-dokumentum a berni konvenció kiegészítése.

A kecske és a káposzta

A könyvtárak a kulturális örökséghez és az információhoz való hozzáférés tipikus módjai, hasonlóan pl. a múzeumokhoz és a tömegkommunikációs médiumokhoz. Könyvtárakra minden írástudó társadalomban szükség van. Úgy is mondhatnánk, hogy a társadalom beruház a könyvtárakba, hogy polgárai számára bizonyos fokú egyenlőséget teremtsen az információhoz és a kultúrához való hozzáférésben.

Ma a világon kb. 15 országban működik olyan térítési rendszer, amelynek keretében a szerzők pénzt kapnak azért, mert műveik a könyvtárakban hozzáférhetőek, és könyvkereskedelmi forgalmuk ennek következtében csökken. Minthogy azonban az Európai Unió elfogadta a „*bérleti és a kölcsönzési jogról és bizonyos, a szellemi tulajdon területén a szerzői joghoz kapcsolódó jogokról*” szóló irányelvet, minden európai uniós és újonnan az EU-hoz csatlakozó országnak tartania kell magát ehhez az irányelvhez. A realizálás folyamata és a vele járó vita jelenleg több országban zajlik. A kérdés, ki fogja állni a számlát? Az állam vagy a könyvtárak? Hogyan számítják ki a fizetendő összeget: az egyes tételek tényleges kölcsönzésének mennyisége vagy valami más szempont alapján? Hogyan osztják majd el a beszédett pénzeszeget az egyes szerzők között? A jelenlegi nyilvános kölcsönzési jogot biztosító rendszerek jelentős mértékben és országonként is eltérnek egymástól.

Ezzel a „piacközpontú szemlélettel” szemben azonban rá kell mutatni, hogy a könyvtárak a szellemi termékek óriási értékesítési rendszereként működnek, és az olvasás szokásának megőrzésében nélkülözhetetlenek.

Az új helyzet új megoldásokat követel

Az internet, e világméretű elektronikus hálózat új kérdéseket vet fel a szerzői jog területén. Először is, a rajta levő elektronikus dokumentumokról bárki *tökéletes* másolatokat készíthet, amelyek azonos minőségűek az eredetivel, szemben a

video- vagy a zenei kazetták másolatának minőségével. Másodszor: minthogy az internet *világméretű* hálózat, minden dokumentum jóval szélesebb körben hozzáférhető, mint korábban bármikor. Akárkinek a műve lemásolható és idézhető a világ túlsó felén anélkül, hogy a szerzőnek arról tudomása volna.

A könyvtárak számára alapvető változást jelent, hogy ma már nem vásárolhatnak meg, nem tarthatnak a tulajdonukban minden dokumentumot. Gyakran csak az elektronikus dokumentumokhoz való hozzáférést vagy használatuk jogát *vásárolhatják meg*, s nem magukat a dokumentumokat.

Ezért új, egyeztetett szabályokat kell bevezetni. Az 1996-os WIPO Szerzői Jogi Szerződés a berni konvenció legutóbbi módosítását jelenti, és azért született, hogy az elektronikus dokumentumok szerzői jogi kérdéseit szabályozza.

A szerzői jog fontos területén az Európai Unió saját jogszabályokat, azaz irányelveket alkot. A szerzői jogi irányelv szolgál majd második keretként a nemzeti jogalkotás számára az Európai Unió tagállamaiban az új WIPO-szerződések és a nemzeti jogszabályok között.

Az Európai Bizottság irányelvtervezetét 1997 decemberében tette közzé. Azóta a tervezetet nemzeti szinten és az európai uniós intézményekben, például az Európai Parlamentben és a Minisztertanácsban is megvitatták. Sok civil szervezet és nem kormányzati szervezet, mint pl. az európai könyvtárak szervezete, az EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations = Könyvtári, Információs és Dokumentációs Egyesületek Európai Irodája) és az ipari lobbi szervezetei aktívan részt vettek a vitában. A könyvtárak voltak a legaktívabb, sok esetben az egyetlen szószólói a felhasználói oldalnak, bár néhány fogyasztói és oktatási szervezet is bekapcsolódott a vitába. 1998-ban létrejött egy közös fórum, a Méltányos gyakorlatot a szerzői jog területén elnevezésű európai kampány (*European Fair Practices in Copyright Campaign* = EFPICC).

Az Európai Parlament 1999. február 10-én szavazott az irányelvről. A szavazás hatására az irányelv még inkább a jogtulajdonosoknak kedvez, mint az eredeti tervezet, amire a könyvtárak és más felhasználói csoportok erőteljesen reagáltak. Az Európai Bizottság most a tervezet újabb változatát terjeszti az Európai Parlament elé. Ez tartalmazza majd a parlament februári módosításainak egy részét. Az irányelv elfogadásának utolsó lépése a minisztertanácsi vita lesz, amelyen az EU-országok nemzeti képviselői is részt vesznek. A Minisztertanácsnak az irányelv tartalmáról meg kell egyeznie az Európai Parlamenttel, mivel a szerzői jog az ún. *közösen eldöntendő ügyek* körébe tartozik. Ebből bizonyos nézeteltérések adódhatnak a folyamat során. Így még sokáig elhúzódhat az irányelv megvalósítása.

A könyvtárak bírálják a szerzői jogi irányelvtervezetet

Kétségtelen, hogy az elektronikus környezetben újra meg kell határozni, mit értünk az elektronikus dokumentumok engedélyezett és nem engedélyezett könyvtári felhasználásán. Ennek általános keretét a szerzői jogi törvényhozás adja majd meg.

Az európai könyvtárak úgy látják, hogy az irányelvtervezet, különösen annak az Európai Parlament által elfogadott változata, túlságosan kedvez a jogtulajdonosoknak. Jogaikat azon a határon messze túlmenően védelmezi, amelyet a WIPO Szerzői Jogi Szerződése megállapított. Ezáltal megszűnne az egyensúly a jogtulajdonosok és a felhasználók között (pl. csak a jogtulajdonosok jogait harmonizálnák európai szinten, míg a felhasználók jogainak szabályozását a nemzeti szintre bíznák). A könyvtárak véleménye szerint az információhoz és a kultúrához való hozzáférés van veszélyben. Ha a felhasználók jogainak meghatározását a nemzeti szintre bíznák, az azzal járhat, hogy az információhoz és a kultúrához való hozzáférés azok privilégiumává válhat, akik fizetni tudnak érte.

Az EBLIDA az irányelvtervezetről szóló hivatalos állásfoglalásában 1998 márciusában megállapította:

„A szerzői jogi védelem alá eső információkhoz való megfelelő mértékű hozzáférést és megengedett felhasználást a digitális környezetben az biztosítani, ha jogi eszközökkel garantálnák az alábbi méltányos gyakorlatot minden könyvtártípusra vonatkozóan, s nem csak a közkönyvtárakra és levéltárakra:

- a digitális dokumentumok megtekintése, böngészése, meghallgatása és másolása magán-, oktatási és kutatási célra könyvtárakban és archiváló intézményekben;
- digitális másolat készítése archiválási és állományvédelmi céllal könyvtárakban és archiváló intézményekben;

- a digitális műről másolatok készítése korlátozott oldalszámban papírra vagy diszkettre könyvtárakban és archiváló intézményekben használók számára;
- egy másolat készítése audio-, vizuális vagy audiovizuális felvételtől magánszemélyek által személyes használatra vagy nem kereskedelmi céllal.”

Weboldalak

WIPO (World Intellectual Property Organization = a Szellemi Tulajdon Világszervezete) – az Egyesült Nemzetek Szervezete 16 szakosodott ügynökségének egyike. Internetcíme: <http://www.wipo.org/>

Proposal for a Directive on the Harmonisation of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society (10.12.97) (Az Európai Unió irányelvjavaslata A szerzői jogok és egyéb kapcsolódó jogok bizonyos vonatkozásainak harmonizációja az információs társadalomban címmel): <http://europa.eu.int/comm/dg15/en/intprop/1100.htm>

EBLIDA Position paper on proposed Directive on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the Information society (Az EBLIDA állásfoglalása A szerzői jogok és egyéb kapcsolódó jogok bizonyos vonatkozásainak harmonizációja az információs társadalomban című irányelvjavaslatról): <http://www.eblida.org/posharmo.htm>

ECUP+ (European Copyright User Platform = Európai Szerzői Jogi Felhasználói Fórum): <http://www.eblida.org/ecup> (A licenccmegállapodásokról is hasznos információkkal szolgál)

CECUP (Central and Eastern European Copyright User Platform = Közép- és Kelet-európai Szerzői Jogi Felhasználói Fórum): <http://www.eblida.org/cecup>

Az ECUP+ két állásfoglalása az elektronikus dokumentumokra vonatkozó felhasználói jogokról: http://www.eblida.org/ecup/docs/publishers_matrix.html

Beérkezett: 1999. VII. 5-én.

Fordította: Hegyközi Ilona

Nemzetközi turizmus CD-ROM-on

Az *International travel and tourism (T&T) on CD-ROM* című kiadvány adatokat tartalmaz a turizmusról, az emberek utazási szokásairól nemzetközi viszonylatban és országokon belül. A következő elemzéseket ismerteti:

- az utazás módjai,
- hová és miért utaznak,
- hol, mennyi ideig tartózkodnak, mennyit költenek.

A CD-ROM-kiadvány azokat a módszereket is közli, ahogyan az egyes országokban az utazási, turisztikai adatokat gyűjtik és értékelik.

A 230 dokumentumban 88 ország, továbbá az OECD, az ENSZ és a Világturisztikai Szervezet statisztikai, közlekedési és turisztikai információi vannak összegyűjtve. A CD-ROM-termék 10 000 oldalnyi statisztikai adathalmaznak felel meg.

További információ: www.microinfo.co.uk

/ASLIB Online and CD Notes, 12. köt. 6. sz. p. 11./

(R. P.)